

Г. Қайратқызы 

Логистика және көлік академиясы, Алматы, Қазақстан
E-mail: gulistan.kairatkyzy@gmail.com

АВТОКӨЛІК ЛОГИСТИКАСЫНДА АДАМ ФАКТОРЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Заманауи тасымалдау тізбегі ерекше күрделі объект болып табылады және оның сенімділігімен қауіпсіздігін қамтамасыз ету өз кезегінде өзіндік ерекшеліктеріне ие. Автокөліктермен тасымалдау тізбегінің сенімділігімен қауіпсіздігі көп жағдайда күмән тудырады. Тізбектің қай тұсында ойламаған кедергілер шығатынын алдан ала анықтау және білу мүмкін емес. Сондықтан тұрақты және сенімді тасымалдау тізбегін құру үшін қатысушылардың біртұтас жүйесін қалыптастыру қажет. Жаңа логистикалық тізбектер материалдық, қаржылық және ақпараттық ағындарды басқару процестерін автоматтандыратын инновациялық технологиялар негізінде құрылуы тиіс. Автокөлік кәсіпорындарын сенімді жүргізушілермен, қызметкерлермен қамтамасыз ету әрдайым өзекті мәселесі. Сондықтан сенімді жұмысты қамтамасыз етуге инвестициялау, қызметкерді өндірістегі жазатайым оқиғалардан тиімді қорғау үшін кешенді шаралар жүйесін әзірлеу керек. Өндіріс жағдайында психологиялық қызметті қамтамасыз ету маңызды міндеттерінің бірі болып табылады, оның құндылығы адамның өмірі мен денсаулығы болып табылады.

Түйінді сөздер. Тасымалдау, тізбек, сенімділік, қауіпсіздік, адам факторы, психофизиологиялық, кәсіби дайындық, қызметкер, кәсіпорын.

Кіріспе.

Тасымалдау тізбегі - бұл тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында ұйымдастырылған, жүктердің, өнімдердің бүкіл өмірлік циклі бойында материалдық, ақпараттық және қаржылық ресурстар мен процестердің жиынтығы, оның ішінде шикізат пен материалдарды жобалау, сатып алу, өндіру, тасымалдау, сақтау, бөлу, тұтыну, сатудан кейінгі қызмет көрсету және кәдеге жарату [1-3].

Тасымалдау тізбектерінің сенімділігін және қауіпсіздігін қамтамасыз ету - шығындарды азайту, құқық бұзушылықтардың алдын алу және анықтау, кінәлілерді жауапқа тарту, қауіпсіздік менеджменті саясатын қолдаудың нақты нәтижелеріне қол жеткізу мақсатында құқықтық, ұйымдастырушылық, техникалық, технологиялық және экономикалық аспектілерді қамтитын кешенді шаралар жүйесін жоспарлауды, жүзеге асыруды, бақылауды және жақсартуды қамтитын жеткізу тізбектеріндегі қасақана санкцияланбаған әрекеттерге қарсы іс-қимыл үрдістері [4.5].

Материалдар мен тәсілдер.

Логистикалық ұйымдармен ынтымақтастықта әртүрлі апаттық жағдайлар туындаған кезде тасымалдау тізбегінің жұмыс қабілеттілігін сақтаудың негізгі әдістері мен құралдары, сондай-ақ тізбектің және оның барлық компоненттерінің жұмыс қабілеттілігі бұзылған жағдайда ақпаратты өңдеу процестерін қалпына келтіру бойынша жұмыс тәртібі анықталады, жеткізу тізбегіндегі қатынасушылардың логистикалық жүйелерінің өзара әрекеттесуі жобаланады. Үкіметтік және өзге де ұйымдардың қолдауымен логистикалық тізбектің барлық қатысушылары үшін бірыңғай талаптар мен стандарттар, үйлесімді ақпараттық технологиялар мен автоматты сәйкестендіру құралдары жүйесі енгізілуі тиіс [6].

Шет ел мамандары тасымалдау процесіне қатысатын компаниялар үшін тасымалдау сенімділігінің немесе қауіпсіздігінің төрт деңгейіне назар аударды [5-8].

Бірінші деңгей - бастапқы жоспарлау. Компания қолданыстағы қауіпсіздік жүйесін жетілдіруде:

- физикалық қорғау, бейнебақылау күшейтіледі, объектішілік режим талаптары қатаңдатылады, ішкі қатерлерге мониторинг жүргізіледі, әрбір қызметкер жұмысқа қабылдау кезінде толық тексеріледі. Сондай-ақ форс-мажорлық жағдайлар (өрт, су тасқыны, вандализм және т.б.) назарға алынады; IT-қауіпсіздікті және интернеттің жұмыс істеу сенімділігін қамтамасыз ететін негіздемелік стандарттар әзірленеді. Вирустардан, хакерлік шабуылдардан, рұқсатсыз кіруден қосымша қорғаныс енгізіледі; жүкті қорғау қамтамасыз етіледі: қосымша пломбалау пайдаланылады, клиенттердің жүктерді қабылдау аймағына кіруі шектеледі, қызметкерлерге жоспардан тыс нұсқама жүргізіледі, сондай-ақ автомашиналарды жүк терминалының аумағына жіберу рәсімі өзгереді.

Екінші деңгей – көңіл бөлу немесе ден қою, өткізілетін іс-шаралар:

- технологиялық процестерді - тасымалдау тізбегінің құрылымдық элементтерін санаттау жүзеге асырылады, мінсіз немесе нақты операциялар модельденеді; ресурстарды қайта бөлу есебінен операциялар көлемі ұлғаяды, тәуекелдерді басқару жүйесі өзгереді;

- кедендік ұйымдар мен кәсіпкерлік қауымдастықтар арасында келісімдер жасалады, терроризмге қарсы кедендік сауда серіктестігі;

- қорлардың стратегиялық оңтайлы деңгейі есептеледі; жеткізу тізбегінің үздіксіздік жоспары іске асырылады; мамандарды нақты кәсіби бағытта даярлау жүргізіледі.

Үшінші деңгей – жоспарлау. Тасымалдау тізбегін жетілдіру бойынша жоспарлар әзірленеді, бенчмаркетинг үшін мақсаттар қойылады, жұмыстың жаңа стратегиясы әзірленеді; басқару құрылымы жақсарады. Жұмысқа тәжірибелі қызметкерлер немесе отставкадағы әскери қызметшілер тартылады; тәуекелдерді бағалау үшін «тәуекелді талдау» деп аталатын құрылымдалған тәсіл пайдаланылады, оған жұмыс процесінде тәуекелді өзіндік бағалау, тәуекелді басқару, ақпарат және пікір алмасу кіреді; ақпараттық қауіпсіздік талаптары күшейтілуде. Басып кіруді анықтау жүйелері қолданылады, ақпараттық жүйелер ауысады, жергілікті желі интернеттен оқшауланады, серіктестердің есептілігі тексеріледі; бизнестің үздіксіздігі жоспары бекітіледі.

Төртінші деңгей – тасымалдау. Сенімділікпен қауіпсіздіктің ең жоғары деңгейі. Өкінішке орай, осы деңгейге жеткен компаниялардың саны әлі де аз.

Олардың ерекшеліктері:

- тасымалдаулардың құрамдалынған тізбегінің болуы; жіберілген қателерді объективті талдауды ескере отырып әзірленген тасымалдаулар тізбегінің тұрақты стратегиялық моделінің жұмыс істеуі шеңберінде қауіпсіздік процестерін басқарудың түбегейлі жаңа стратегиясы;

- тасымалдау тізбегінің жай-күйін тұрақты бақылау, шығындардың төмендеуіне, айналым капиталы мен тасымалдау тізбегінің тиімділігін арттыруға әкелетін даму сценарийлерін жан-жақты модельдеу; тізбектің кез-келген аймағында дағдарыстық жағдайлардың алдын-алуға және жоюға, сондай-ақ орта және ұзақ мерзімді перспективада дағдарысқа қарсы шаралар мен даму жоспарларын әзірлеуге арналған төтенше жағдайларды басқару орталығының болуы;

- қауіпсіздік саласындағы іс-шараларды бағалау үшін нақты шығындар мен алдын-ала шығындарды жүйелі түрде ретроспективті талдау.

Сарапшылар емес компаниялар тасымалдау тізбегінің сенімділігін және қауіпсіздігін арттыру үшін, сондай-ақ инвестициялық саясатты әзірлеу үшін қандай мақсаттар қоюы керек екенін анықтауы керек. Бірақ халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, олар осы немесе басқа әдіс, ең болмағанда, шығындар мен экономикалық пайда тұрғысынан қаншалықты тиімді екенін бағалай алады [9].

Тасымалдау тізбектерінің сенімділігін қамтамасыз ету жаңа күрделі міндет болып табылады, өйткені тізбекте тек жеке тұлғалар ғана емес, сонымен қатар заңды тұлғалар да

қатынасады. Қауіпсіздік мәселелері ұсақ ұрлықтан, қозғалыс уақытындағы қиындықтардан, пайдаланушылардың денсаулығына және терроризмге дейінгі кез-келген кадамда көрінеді. Жұмыстың біліксіз және жиі жөнсіз ережелері өзін және әріптестерін үнемі "тұйықтар мен проблемалардан" шығаруға әкелетіні түсінікті; тікелей ғана емес, жанама да шығындар; шағымдар, қайта жеткізілімдер, беделді қалпына келтіру бойынша жұмыс шығындары [10.11].

Қатысушылар арасында келісілген заманауи - сауатты келісім шарттарымен ережелер сенімділікпен қауіпсіздікті және үлкен кездейсоқ туындар мәселелерден қорғауға көмектеседі. Әрине, мұндай ережелерді құру айтарлықтай интеллект пен ерекше ұйымдастырушылық қабілеттерді қажет ететін міндет. Мұндай жұмыс үшін мүдделі тұлғалардың жұмыс топтарын құру қажет.

Ақыл-ойды біріктіру үлкен жұмыстың көрінісін жасаудан гөрі, осындай мәселелерді айтарлықтай шешуге мүдделі өте сау күштердің айналасында болуы керек. Тасымалдау тізбегінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету-қоғамдық міндет, оның тасымалдаушылары біздің мемлекеттегі ең мобильді күш ретінде озық мамандар мен ұйымдардың басшылары болуы керек.

Тасымалдау тізбегінің сенімділігін қамтамасыз етудің негізгі аспектілері [12].

Қаржылық аспект. Сенімділіктің жеткілікті шараларының құнын анықтау қиын міндет екені анық. Ақыр соңында, бәрін, тіпті ең фантастикалық қауіптерді анықтау керек, оларға ықтималды баға беру, сонымен қатар қорғаныс әдістерінің сенімділігін бағалау, қайталану дәрежесін таңдау және мұның бәрін динамикада қарастыру қажет. Қазіргі жағдайда, іс жүзінде экономиканың барлық салаларында зиянның ықтимал ауқымы соншалықты үлкен, сондықтан сенімділікпен қауіпсіздік деңгейіне жаңа көзқарас қажет, оларды қамтамасыз ететін кешендердің жоғары құнын анықтауға және білуге байланысты.

Өмірде біз бәрін үнемдегіміз келеді, бірақ біз де ажырата білуіміз керек: үнемдеу қай жерде орынды және ол апатқа тікелей әкеледі.

Тағы бір аспект: Тасымалдау немесе көрсетілетін қызметтер бағасы әрқашан бәсекеге қабілеттілікпен байланысты. Өз бастамасы бойынша тек қажетті ғана емес, сонымен қатар жеткілікті қауіпсіздік шараларын қамтамасыз етуге кім қамқор болады. Бизнес көбінесе бәсекеге қабілетсіз болудан қорқады. Дегенмен, бірыңғай «ойын ережесін» жасау керек. Әрбір сала қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жеткілікті шараларын үнемі жетілдіріп отыруы және оларды барлық мүшелері үшін міндетті етуі тиіс, яғни егер кәсіпкерлер/ұйымдастырушылар өзгенің мүлкін, өмірі мен денсаулығын сақтау міндетін өздері түсінбесе, күштеп таңуы тиіс.

Адам факторы. Жалпы қауіпсіздікті қамтамасыз ету және ерекше жағдай ретінде жеткізу тізбегінің сенімділігін қамтамасыз ету адам ресурстарын басқарумен байланысты. Тапсырманы қарапайым түрде тұжырымдауға болады: процестерге қатысатын барлық қызметкерлер өз жұмыстарын адал атқаруы керек және сыртқы ешкім оларға кедергі жасамауы керек. Бұл жұмысқа уақытында келу немесе басқаша айтқанда тәртіпті сақтау ғана емес; кез-келген жүргізуші, маман өз жұмысы үшін білікті болуы керек (кешегі біліктілік бүгін жеткіліксіз); коммуникативті; жақсы мінезді; ұжымға саналы түрде зиян келтіруге уәждің болмауы; жалпы ұжымның мақсаттарын, атап айтқанда өзінің міндетін адал орындау

Тасымалдау тізбектерінің сенімділігімен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық аспектілері. Көлік кәсіпорындарының қазіргі даму кезеңінде келесі негізгі бағыттар анықталды [13]:

- даму тұрақтылығы капиталдандыруға қарағанда маңызды сипаттама;
- логистика-ұйымның жоғары технологиялық құралы;
- тәуекелдерді басқару-ұйымдардың жаңа платформасы және оларды басқарудағы «жүйке жүйесі», соның ішінде шешім қабылдау.

Маңызды қоғамдық қатынастар мемлекеттік немесе жергілікті биліктер тарапынан реттеуге жатады. Егер заң шығарушы оларды алдын-ала анықтай алса жақсы, әйтпесе шағын-орта кәсіпкерлердің дамуына үлкен кедергілер пайда болады.

Жоғарыда айтылғандай, кем дегенде үш себепке байланысты мемлекеттік реттеусіз мүмкін емес: тасымалдау тізбегінің қатысушылары көбінесе өз мәртебелерінде тең болмайды, жеткілікті кәсіби емес және өз келісімдерін орындау кезінде әрқашан адал бола бермейді. Сондықтан реттеу тек жеке ұйымдарға ғана емес, тіпті өте үлкен және өте маңызды ұйымдарға да әлеуметтік игіліктің дамуына қолайлы «ойын ережелерін» жасауға бағытталуы керек.

Жалпы, нарықтық қатынастар әрдайым барлығының игілігіне бағытталмайтындығына байланысты, қазіргі заманғы құқықтық ғылым мемлекеттің қоғамдық қатынастарды реттеудегі рөлі артып келе жатқанын, ең бастысы, бұл реттеу сауатты болғанын атап өткен дұрыс болады [14].

Тасымалдау тізбегінің сенімділігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі-жүкті белгіленген уақыт аралығында жеткізу. Екінші орында тапсырыс топтамасының жинақталу дәлдігі мен құжаттарды ресімдеудің дұрыстығы тұр. Сондай-ақ, жоғары дамыған елдер жоғарыда сипатталған параметрлердің әрқайсысына жоғары талаптар қоятынын атап өткен жөн.

Қазіргі уақытта логистикалық тиімділік индексін бағалау бойынша мәліметтерге сүйене отырып және ішкі нарықтағы жағдайды қарастыра отырып, фирмалардың тек ішкі нарықта ғана емес, сонымен қатар шетелде де бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін тасымалдау тізбектерінің сенімділігін арттыру үшін шұғыл шаралар қабылдау қажет деген қорытындыға келу керек. Жүк бірнеше күннің орнына бірнеше апта ішінде жеткізілуі мүмкін мұндай жағдай, ең алдымен, тасымалдау тізбегіне қатысушылар жалпы экономикалық әсерді қамтамасыз ету үшін бірігуге әрдайым дайын бола бермейді [15].

Нәтижелер.

Тасымалдау тізбегінің сенімділігімен қауіпсіздігін арттыру үшін өзара байланысты міндеттер жиынтығын шешуді қамтитын тұжырымдамалық көзқарасты қалыптастыру қажет болатындығын көрсетті. Біздің ойымызша, тәсілдің негізгі міндеттері:

1) Тасымалдау тізбектерінің тұрақтылығына төнетін қатерлерді сәйкестендіру тәсілдерін және олардан туындаған залалды өлшеу әдістерін әзірлеу.

2) Қажетті сенімділік деңгейін қамтамасыз ету критерийі бойынша тасымалдау тізбегінің құрылымын оңтайландыру әдістерін әзірлеу.

3) Тасымалдау тізбегінің жекелеген байланыстарының сенімділік деңгейлерін анықтау әдістерін әзірлеу және олардан туындаған ықтимал залалға дайын болу.

4) Тасымалдау тізбектерінің жекелеген буындарының сенімділік деңгейін қажетті мәндерге дейін арттыру жөніндегі іс-шараларды әзірлеу.

5) Тасымалдау тізбектерінің жеке элементтерінің өзара әрекеттесуінің сенімділігін арттыру әдістерін әзірлеу.

Жоғарыда ұсынылған міндеттердің әрқайсысы жеке және тәуелсіз міндет емес. Барлық мәселелерді бір-бірімен өзара байланысты шешуде ғана тасымалдаудың бүкіл тізбегіне қатысты оң нәтижелерге қол жеткізуге болады. Ұсынылған мәселелерді шешу екіұшты болады және тасымалдау тізбегінің ерекшеліктерімен анықталады: оның қатысушыларының жиынтығы, қоршаған ортаның жағдайы және басқалары.

Қойылған міндеттерді шешудің маңызды критерийі тасымалдау тізбегінің сенімділігімен қауіпсіздігі тұжырымдамасының артында не тұрғанын түсінуге болады. Клиенттердің талаптарына және тасымалдау тізбегінің жұмыс жағдайларына байланысты тасымалдау тізбегінің сенімділігі жүйенің бір немесе бірнеше жұмыс көрсеткіштеріне сәйкестігін білдіреді. Қарапайым жағдайларда бұл жүктің қауіпсіздігі мен толықтығы,

тасымалдау мерзімдерін орындау және тағы басқалар болуы мүмкін. Қалай болғанда да, осы көрсеткіштердің барлығы тасымалдау тізбегінің сапасын және оның клиенттер үшін тартымдылығын анықтайды.

Дүниежүзілік банк мамандарының пікірінше, тасымалдау тізбегінің сенімділігі бағаланатын негізгі көрсеткіштердің бірі жеткізу уақыты болып табылады. Жалпы жағдайда тасымалдау уақытым жүктерді тасымалдау, тиеу-түсіру жұмыстары, терминалды өңдеу, кедендік рәсімдеу (халықаралық тасымалдау жағдайында) және т.б. уақытынан туындауы мүмкін. Ықтимал кідірістерді (келісімшарттық міндеттемелерді орындау қаупі – жеткізу уақытым бұзылуы) және олардың себептерін біле отырып, тізбектің осы бөлігінің сенімділігін арттыратын белгілі бір шаралар жиынтығын ұсынуға болады. Тасымалдау тізбегі арқылы материалдық ағым қозғалысының әртүрлі кезеңдерінде мүмкін болатын бұзушылықтар әртүрлі қаржылық шығындарда көрінетіндігін ескеру қажет. Тасымалдау тізбегінің дұрыс ұйымдастырылуымен оның басында жүктің қозғалысындағы бұзылулардан болатын зиянды азайтуға болады.

Сонымен қатар, тасымалдау тізбегінің сенімділігінің негізгі көрсеткіштерін және олардың мөлшеріне әсер ететін факторларды біле отырып, тізбектің "әлсіз" байланыстарының сенімділігін арттыру үшін бірқатар шаралар жүргізуге болады. Мұндай іс-шаралардың мысалы еркін көліктің болмауына байланысты тасымалдауға дайындық кезеңінде істен шығу санын азайту мақсатында көлік құралдары паркін ұлғайту; негізгі құжаттарды ресімдеудегі қателер санын азайту үшін кәсіпорынның ақпараттық жүйесін жетілдіру жөніндегі шараларды іске асыру болып табылады.

Өткізілген іс-шараларға жұмсалатын шығындар деңгейі мен осы іс-шараларды орындау барысында алынған сенімділік деңгейі арасындағы тәуелділікті анықтау маңызды. Мұндай тәуелділіктерді білу сенімділіктің деңгейін анықтауға мүмкіндік береді, егер оның одан әрі өсуі жалпы шығындардың, қалыптасқан және сенімділіктің қажетті деңгейін қамтамасыз етумен байланысты шығындардың және тасымалдау тізбегінің бұзылуына байланысты мүмкін зиянның өсуіне әкеледі. Бұл сенімділік деңгейлерін қалыпқа келтіру мәселесін шешудегі негізгі аспектілердің бірі. Тасымалдаулар тізбегінің қолда бар конфигурациясы және оған қатысушылар жиынтығы үшін барынша мүмкін болатын сенімділіктің белгілі бір деңгейіне қол жеткізілетін белгілі бір сәтте сенімділікті арттыру жөніндегі шараларды одан әрі жүргізу тасымалдаулар сенімділігінің артуымен байланысты экономикалық әсердің өсуіне қарағанда, осы шараларды іске асырумен байланысты шығындардың әлдеқайда көп өсуіне әкеледі.

Сондай-ақ, көлік тізбектерінің жеке элементтерінің өзара әрекеттесуін ұйымдастыру әдістерін ескеру қажет. Мысалы, қоймадағы ішкі жүктерді өңдеу процесі сенімділіктің мәлімделген деңгейіне сәйкес келеді, ал қоймаға жүктерді жеткізу бойынша жұмыс істейтін конвейер белгілі бір мерзім ішінде жүктерді жеткізудің белгілі бір ықтималдығын қамтамасыз етеді. Бұл жағдайда осы топтың сенімділігі ресми түрде жеткілікті жоғары болуы керек, бірақ егер композиция мен тасымалдаушы арасындағы қатынастар ұйымдастырылмаса, сенімділік туралы айтудың қажеті жоқ. Мұндай жағдайды болдырмау үшін көлік тізбегінің барлық қатысушыларының синхронды немесе синхронды емес жұмысын қамтамасыз ету қажет. Синхрондау барлық қажетті ақпаратпен алмасатын бірыңғай ақпараттық жүйенің болуын білдіреді: көлік партиясының жай-күйі туралы, жоспарланған тасымалдау туралы, қоймалардың, тасымалдаушылардың, тасымалдаушылардың мүмкіндіктері және клиенттердің қажеттіліктері туралы. Жүктің жағдайы және оның орналасқан жері туралы ақпарат алыңыз. Терминалда жүктерді өңдеу дайындалған кестеге сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Көлік қызметкерлері, оның ішінде автокөлік кәсіпорындары қызметінің сәттілігі тек кәсіби білімге, денсаулық жағдайына ғана емес, сонымен қатар кәсіби маңызды жеке қасиеттердің даму деңгейіне де байланысты.

Бұл саладағы кәсіби қызмет жоғары жауапкершілікпен және айтарлықтай психоэмоционалды жүктемемен сипатталады. Сондықтан көлік жүйесі қызметкерлерінің кәсіби маңызды сипаттамаларын бағалау және кәсіби-психологиялық жағдайын болжау өнеркәсіптік қызметкерлерді кәсіби бақылау және оқыту жүйесінің міндеттерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар, психологиялық және психофизиологиялық сипаттамалар Еңбек және демалыс режимін, қызметкерлерді оқыту процесін, адам денсаулығының кейбір ауруларының донозоологиялық диагностикасын және функционалды психологиялық оңалтуды жүзеге асыру үшін қажет және қолданылуы керек.

Мысалы, тасымалдаушы-диспетчердің қызметі ақпарат алу, оны өңдеу, тиісті шешім қабылдау және әдіснаманы енгізу сияқты бірқатар нақты әрекеттерді қамтиды. Сондықтан кәсіби міндеттерді орындау үшін қажетті негізгі қасиеттер-шоғырлану және ауысу, логикалық ойлау, реакция жылдамдығы, қысқа мерзімді есте сақтау және жеке қасиеттер.

Тәжірибе немесе тұрақты травматикалық фактордың болуы психоэмоционалды салада елеулі бұзылуларға әкелуі мүмкін. Стресс, "кәсіби дәрменсіздік", маңызды кәсіби сапалардың сәйкес келмеуі жоғары тәуекелдің және қызметкердің дұрыс емес мінез-құлқының себептері болып табылады, бұл адамның жазатайым оқиғалары мен техногендік апаттарға әкелуі мүмкін дұрыс емес әрекеттерге әкеледі. Көлік саласындағы барлық қызметкерлер жұмысының сенімділігінің психологиялық аспектілерін талдау тәуекелдерді тиімді басқару, Төтенше жағдайлар мен өндірістік жарақаттанудың алдын алу, сондай-ақ қызметкерлердің денсаулығы мен қауіпсіздігін сақтауды көтермелеу болып табылады.

Жол - көлік оқиғалары мен аварияларға әкеп соққан себептерді зерделеу кезінде олардың едәуір бөлігі "адами фактор" екені белгілі болды. Ғылыми тұрғыдан алғанда, "адам факторы" жеке психологиялық сипаттамалардың, адамның басқа адамдармен өзара әрекеттесуінің және еңбек міндеттерін орындау әдістерінің жиынтығы ретінде ұсынылған. Мамандықты игерудің төмен деңгейі қате әрекеттерге, қайтымсыз салдарға әкелуі мүмкін және кәсіпорынның өзі үшін де, жалпы мемлекет үшін де айтарлықтай қаржылық шығындарға әкелуі мүмкін.

Дерек көздеріне сүйенсек, жазатайым оқиғалардан болатын өлім жүрек-қан тамырлары және онкологиялық аурулардан кейін үшінші орын алады. Жыл сайын 10 миллионнан астам адам жазатайым оқиғалардан зардап шегеді және 0,5 миллионнан астам мүмкіндігі шектеулі азаматтар қайтыс болады. Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтері бойынша, "адам факторының" салдарынан шығындар жыл сайын 2200 миллиард долларға жетеді. Бағалар доллармен. Кәсіпорынды сенімді кадрлармен қамтамасыз ету өндірісті технологиялық жаңғырту және қайта құрылымдау міндеттерімен қатар басымдық болуға тиіс.

Мысалы, 2018 жыл. Елдегі оқиғалардың жалпы саны 42% құрады. Көлік құралдарының соқтығысуы-36%. Көлік құралдарымен байланысты жазатайым оқиғалар жол-көлік оқиғаларының жалпы санының 8% - ында тіркелді. Бөгетке әсер ету 5%, ал жолаушылар ағыны 3% құрады.

Жазатайым оқиғалар статистикасына сәйкес, free financial insurance сарапшылары елдегі жол-көлік оқиғаларының себептерін неғұрлым кең таралған бағалауды жасады. Негізгі параметрлер-жүргізушінің көлік жүргізу кезіндегі жағдайы, ауа-райы, жол жүру уақыты және көлікті басқару сапасы.

Сонымен қатар кәсіпорындарда туындайтын өндірістік жарақаттанудың негізгі себептері мыналар болып табылады:

- психологиялық қолдау мен еңбек жағдайларын қанағаттанарлықсыз ұйымдастыру;
- технологиялық процестің жетілмегендігі;
- еңбекті ұйымдастырудағы олқылықтар;
- ақаулы машиналар мен жабдықтарды пайдалану;
- қауіпсіз жұмыс әдістерін қолданудың кемшіліктері.

Өндірістік жарақаттану себептерін талдау көрсеткендей, жазатайым оқиғалардың басым көпшілігі техникалық ақаулардан емес, өндірістегі еңбектің қанағаттанарлықсыз ұйымдастырылуынан, оның ішінде айқын психологиялық компонентпен болған. Бұл жағдайды түсіну және онымен күресу үшін Сіз екі аспектіні ескеруіңіз керек:

- персоналдың дұрыс емес әрекеттерінің себептері немесе "адам факторы";
- жағдайды жақсарту үшін оған әсер ету жолдары.

Көлік саласы кәсіпорындары персоналының кәсіби сенімділігін қамтамасыз етуге жүйелі және кешенді тәсілді ұстану қажет, оның ішінде:

- жұмысқа қабылдау кезінде келесі критерийлер бойынша кәсіби психологиялық іріктеу, атап айтқанда: нейропсихологиялық тұрақтылық, тұлғаның бейімделуі, есте сақтау, зейін, ойлау, интеллект деңгейі, тәуекелге бейімділік және кәсіби талаптарға сәйкес келетін басқа да кәсіби маңызды жеке қасиеттер;

- кәсіби бейімдеу және кәсіби қызметті психологиялық сүйемелдеу;
- сарапшылардың психологиялық жағдайын динамикалық бақылау;
- кәсіби қызметті қадағалау.

Талқылау.

Көлік саласындағы кәсіпорындар жүргізушілерінің жұмысы өте ауыр, өмірге нақты қауіп төндіреді, физикалық жүктеме, шамадан тыс жұмыс, стресспен бірге жүреді, бұл еңбек жағдайларына, жұмыс орнына, Қызмет түріне, қызметкерге, ол жұмыс істейтін ұйымның ерекшеліктеріне әсер етеді. Жұмыс істейді. Кәсіби стресстің себептері: адамның күш-жігерін шоғырландыру, тапсырмаларды орындауға көбірек көңіл бөлу және әр әрекетпен шешім үшін үлкен жауапкершілік алу қажеттілігі.

Қызметкерлерге қойылатын талаптардың кез-келген өзгеруі, олардың тиімділігі мен еңбек сыйымдылығы, жаңа технологияларға көшу, қызметкерлердің біліктілігін арттыру және қайта даярлау, кез-келген ұйымдастырушылық өзгерістер мен инновациялар кез-келген кәсіпорында ұйымдастырушылық стресс ретінде қабылданады. Компанияның дамуы үшін сөзсіз болатын эволюциялық өзгерістер, сондай-ақ болашаққа деген сенімсіздік, қызметкерлердің өзіне, іс-әрекеттеріне деген сенімсіздік стресс болуы мүмкін. Ұйымдастырушылық стресстің субъективті себептері мен көріністері-қорқыныш: жұмысты жеңе алмау, қателіктер жіберу, жұмысынан айырылу, etc.Sh . "Адами факторға" байланысты дұрыс емес әрекеттер қауіпі, әсіресе белгісіздік жағдайында, мысалы, кәсіпорынды қайта құру, елдегі әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер, нейропсихологиялық және ақпараттық жүктемелер өскен кезде бәсекелестік, жұмыс орындары, нарықтар үшін күрес күшейеді.

Жеке стресс теріс көзқарастар мен нанымдармен, нанымдар мен дүниетанымдармен, психологиялық ұстанымдармен және құндылық бағдарларымен байланысты. Көптеген стресс факторлары бар және олардың жинақталуы физиологиялық, мінез-құлық, психологиялық және әлеуметтік компоненттерді қамтитын "созылмалы шаршау" синдромына әкелуі мүмкін. Нәтижесінде қызметкерлер жазатайым оқиғаларға, жазатайым оқиғаларға және өндірістік жарақаттарға әкелетін дұрыс емес әрекеттерге жол береді. Жинақталған стресстің негізгі белгілері:

- қауіпсіздік ережелерін елемей;
- еңбек өнімділігі стандарттарын төмендету;
- өндірістік жұмыстар сапасының нашарлауы;
- ашуланшақтық, жүйке, агрессивтілік;
- жоғары мазасыздық, мазасыздық, мазасыздық;
- үлкен қақтығыс,
- жұмысқа қанағаттанбау;
- назардың жоғалуы және қателіктердің көбеюі;
- мәселені шешу үшін емес, ақтауды іздегіз,

- өмірлік перспективаларға жалпы теріс көзқарас;
- жаман әдеттер және оларды теріс пайдалану.

Бұдан шығатыны, еңбекті қорғау туралы заңнаманың талаптарына жауап беретін кәсіпорындар басшыларының қызметкерлерін оқыту үшін жағдай жасау тиімді еңбек қызметі өндірістің қауіпсіздігі мен апатсыз болуын қамтамасыз етудің жалғыз шарты болып табылмайды.

Психофизиологиялық жай-күй мониторингі кәсіпорынның жергілікті нормативтік актісіне, сондай-ақ жай-күйді бақылау талап етілетін өмір сүру үшін жоғары тәуекел аймақтарында жұмыс істейтін жедел персонал мен персоналды сертификаттау рәсіміне енгізілуі тиіс. Персоналды аттестаттау-қызметкердің біліктілігін, білім деңгейін, практикалық дағдыларын, іскерлік және жеке қасиеттерін, жұмыс сапасын, оның нәтижелерін, сондай-ақ олардың атқаратын лауазымына сәйкестігін айқындау рәсімі. Бұл жылжыту, жоғарылату, қорлау және жұмыстан шығарудың заңды негізі. Жұмыс орындарын аттестаттау рәсіміне психологиялық көрсеткіштерді енгізу, одан әрі ұйымдастыру жұмысы және персоналды өзін - өзі реттеу және күйзелісті басқару дағдыларына үйрету-компанияда салауатты өмір салтын насихаттаудың, команданың құндылық бағдарларын басқарудың, жедел және стратегиялық басқарудың тиімді жүйесін құрудың жақсы мүмкіндігі.

Қорытынды.

1. Тұрақты және сенімді тасымалдау тізбегін құру үшін тасымалдау тізбегіне қатысушылардың стратегиялары мен тактикаларын үйлестіру, түпкілікті тұтынушылардың ең күрделі қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын біртұтас жүйені қалыптастыру қажет. Жаңа логистикалық тізбектер материалдық, қаржылық және ақпараттық ағындарды басқару процестерін автоматтандыратын инновациялық технологиялар негізінде құрылуы тиіс.

2. Тасымалдау тізбегі ерекше күрделі объект болып табылады және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету өз кезегінде өзіндік ерекшеліктеріне ие. Соның ішінде қатысушылардың мүдделерін және осы мүдделердің сенімділігімен қауіпсіздігіне төнетін қауіптерді анықтау маңызды орын алады. Сондықтан жанжалды жағдайларды шешуге, жауапкершіліктің берілуін бақылауға, қауіпсіздіктің құқықтық және ұйымдастырушылық аспектілеріне және тағы басқаларға назар аудару қажет.

3. Автокөлікпен тасымалдау саласында кәсіби қызметті психологиялық қамтамасыз ету жүйесін енгізу қызметтің сенімділік деңгейін арттыруға, өндірістегі аварияны азайтуға, ағзаның функционалдық жағдайын оңтайландыру есебінен жүргізушілердің, мамандардың денсаулығын сақтауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Eren Akyol, D., & de Koster, R.B.M. (2018). Determining time windows in urban freight transport: A city cooperative approach. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, (118), 34-50. <https://doi.org/10.1016/j.tre.2018.07.004>.

[2] Naumov, V., & Kholeva, O. (2017). Forming the strategies of sustainable development of freight forwarders at transportation market. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (3), 129-134.

[3] Kellner, F., & Schneiderbauer, M. (2019). Further insights into the allocation of greenhouse gas emissions to shipments in road freight transportation: The pollution routing game. *European Journal of Operational Research*, 278(1), 296-313. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2019.04.007>.

[4] Иванов Д. А. Управление цепями поставок. – СПб.: Изд во Политехн. ун та, 2009. – 660 с.

[5] Корпоративная логистика в вопросах и ответах//Под общ. ред. В. И. Сергеева. – М.: ИНФРА -М, 2013. 634 с.

[6] Харрисон А., ван Хоук Р. Управление логистикой: Разработка стратегий логистических операций: Пер. с англ. Днепропетровск: Баланс Бизнес Бук, 2007. – 368 с.

[7] G. Nugymanova, M. Nurgaliyeva, Zhanbirov Zh, V. Naumov, I. Taran Fuzzy-logic approach to estimate the passenger's preference when choosing the public transport line. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, №1, 2021 ISSN (print) 2071-2227, ISSN (online) 2223-2362. стр. 204-210

[8] Zh. Zhanbirov., N.Sabraliev, I. Taran, E. Karsibaev. Methods to improve the reliability and efficiency of the management system of car exploitation. Известия НАН РК, №6 -2019 ISSN 2224-5278 Volume 6, Number 438 (2019), 139 – 146.

[9] Жанбирова Ж., О.Шатманов, А.Аспаналиев Автомобилей. Методы повышения надежности и эффективности системы управления эксплуатация. PROCEEDINGS ISSN 1313-5031 (Print), ISSN 2535-0307(Online) YEAR III, USSUE 1 (6), SOFIA, BULGARIA 2019, 45-51

[10] I.Taran, A.Bondarenko, Zhanbirov Zh, O.Novytskyi, I. Klymenko. Modeling of a braking process of a mine diesel locomotive in terms of different rail track conditions. Ukrainan School of Mining Engineering – 2020. 23 October 2020, 123-130

[11] Логистика. Учебник: Полный курс МВА//Под редакцией проф. В. И. Сергеева. – М.: Эксмо, 2008. 944 с.

[12] Модели и методы теории логистики: Учебное пособие. 2 е изд.//Под ред. В. С. Лукинского. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.

[13] Сток Дж. Р., Ламберт Д. М. Стратегическое управление логистикой: Пер. с англ. – М.: ИНФРА – М, 2005. – XXVII, 797 с.

[14] Управление цепями поставок: Учебник издательства Gower//Под ред. Дж. Гатторны (ред. Р. Огулин, М. Рейнольдс); Перевод с 5 го англ. изд. под науч. ред. д.э.н., проф. В. И. Сергеева. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 670 с.

[15] Логистика: Основы. Стратегия. Практика//Практическая энциклопедия «Для всех, кто руководит». Под науч. ред. проф. Сергеева В. И. – М.: Изд во ЗАО «МЦФЭР» , 2007. – 1440 с. (Серия «Сменные страницы»).

REFERENCES*

[4] Ivanov D. A. Upravlenie cepjami postavok. – SPb.: Izd vo Politehn. un ta, 2009. – 660 s.

[5] Korporativnaja logistika v voprosah i otvetah//Pod obshh. red. V. I. Sergeeva. – М.: INFRA -М, 2013. 634 s.

[6] Harrison A., van Houk R. Upravlenie logistikoj: Razrabotka strategij logisticheskikh operacij: Per. s angl. Dnepropetrovsk: Balans Biznes Buk, 2007. – 368 s.

[9] Zhanbirov Zh., O.Shatmanov, A.Aspaneliev Avtomobilej. Metody povyshenija nadezhnosti i jeffektivnosti sistemy upravlenija jekspluatacija. PROCEEDINGS ISSN 1313-5031 (Print), ISSN 2535-0307(Online) YEAR III, USSUE 1 (6), SOFIA, BULGARIA 2019, 45-51

[11] Logistika. Uchebnik: Polnyj kurs MVA//Pod redakciej prof. V. I. Sergeeva. – М.: Jeksmo, 2008. 944 s.

[12] Modeli i metody teorii logistiki: Uchebnoe posobie. 2 e izd.//Pod red. V. S. Lukinskogo. – SPb.: Piter, 2007. – 448 s.

[13] Stok Dzh. R., Lambert D. M. Strategicheskoe upravlenie logistikoj: Per. s angl. – М.: INFRA – М, 2005. – XXVII, 797 s.

[14] Upravljenje cepjama postavok: Uchebnik izdatel'stva Gower//Pod red. Dzh. Gattorny (red. R. Ogulin, M. Rejnol'ds); Perevod s 5 go angl. izd. pod nauch. red. d.je.n., prof. V. I. Sergeeva. – M.: INFRA-M, 2008. – 670 s.

[15] Logistika: Osnovy. Strategija. Praktika//Prakticheskaja jenciklopedija «Dlja vseh, kto rukovodit». Pod nauch. red. prof. Sergeeva V. I. – M.: Izd vo ZAO «MCFJeR» , 2007. – 1440 s. (Serija «Smennye stranicy»).

Gulistan Kairatkyzy, doctoral student, Academy of logistics and transport, Almaty, Kazakhstan, gulistan.kairatkyzy@gmail.com

THE IMPORTANCE OF HUMAN FACTORS IN ROAD TRANSPORT LOGISTICS

Annotation. The modern transport chain is a particularly complex object, and ensuring its reliability and safety, in turn, has its own characteristics. The safety of the transport chain on cars with reliability in most cases is questionable. It is impossible to predict and find out on which part of the circuit involuntary interference occurs. Therefore, in order to create a stable and reliable transport chain, it is necessary to form a unified system of participants. New logistics chains should be built on the basis of innovative technologies that automate the processes of managing material, financial and information flows. The problem of providing motor transport companies with reliable drivers and personnel is always relevant. Therefore, it is necessary to invest in ensuring reliable work, to develop a set of measures to effectively protect the employee from accidents at work. Providing psychological services in the conditions of production is one of the most important tasks, the value of which is human life and health.

Keywords. Transportation, chain, reliability, safety, human factor, psychophysiological, professional training, employee, enterprise.

Гүлістан Қайратқызы, докторант, Академия транспорта и логистики, Алматы, Қазақстан, gulistan.kairatkyzy@gmail.com

ВАЖНОСТЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ФАКТОРОВ В АВТОТРАНСПОРТНОЙ ЛОГИСТИКЕ

Аннотация. Современная транспортная цепь является особо сложным объектом, а обеспечение ее надежности и безопасности, в свою очередь, имеет свои особенности. Безопасность транспортной цепи на автомобилях с надежностью в большинстве случаев вызывает сомнения. Невозможно предугадать и узнать, на каком участке цепи возникают произвольные помехи. Поэтому для создания устойчивой и надежной транспортной цепочки необходимо сформировать единую систему участников. Новые логистические цепочки должны строиться на основе инновационных технологий, автоматизирующих процессы управления материальными, финансовыми и информационными потоками. Всегда актуальна проблема обеспечения автотранспортных предприятий надежными водителями, персоналом. Поэтому необходимо инвестировать в обеспечение надежной работы, разработать комплекс мер для эффективной защиты работника от несчастных случаев на производстве. Обеспечение психологической службы в условиях производства является одной из важнейших задач, ценностью которой является жизнь и здоровье человека.

Ключевые слова. Транспортировка, цепочка, надежность, безопасность, человеческий фактор, психофизиологическая, профессиональная подготовка, сотрудник, предприятие.
